Normallik Varsayımı ve Ençok Olabilirlik Yöntemi

Ençok Olabilirlik Yöntemi

Ekonometri 1 – Konu 13

Sürüm 2,0 (Ekim 2011)

UADMK Açık Lisans Bilgisi

İşbu belge, "Creative Commons Attribution-Non-Commercial ShareAlike 3.0 Unported" (CC BY-NC-SA 3.0) lisansı altında bir açık ders malzemesi olarak genel kullanıma sunulmuştur. Eserin ilk sahibinin belirtilmesi ve geçerli lisansın korunması koşulu ile özgürce kullanılabilir, çoğaltılabilir ve değiştirilebilir. Creative Commons örgütü ve "CC-BY-NC-SA" lisansı ile ilgili ayrıntılı bilgi "http://creativecommons.org" adresinde bulunmaktadır. Bu ekonometri ders notları setinin tamamına "http://www.acikders.org.tr" adresinden ulaşılabilir.

A. Talha Yalta
TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi
Ekim 2011 BY-NC-SA

Ders Planı

Ençok Olabilirlik Yaklaşımı

- İstatistikte tüm anakütleler kendilerine karşılık gelen bir olasılık dağılımı ile tanımlanırlar.
- Sıradan en küçük kareler yöntemi ise özünde olasılık dağılımları ile ilgili herhangi bir varsayım içermez.
- Bu nedenle çıkarsama yapmada SEK tek başına bir işe yaramaz.
- SEK'i genel bir tahmin süreci olarak değil de örneklem bağlanım işlevlerinin katsayılarını bulmada kullanılan bir hesaplama yöntemi olarak görmeliyiz.

Ençok Olabilirlik Yaklaşımı

- SEK yönteminden daha güçlü kuramsal özellikler gösteren bir diğer nokta tahmincisi ise "ençok olabilirlik" (maximum likelihood), kısaca "EO" (ML) yöntemidir.
- Ençok olabilirlik yönteminin ardında yatan temel ilke şu beklentidir:

  "Rastsal bir olayın gerçekleşmesi, o olayın gerçekleşme olasılığı en yüksek olay olmasındandır."

- Bu yöntem 1920'li yıllarda İngiliz istatistikçi Sir Ronald A. Fisher (1890-1962) tarafından bulunmuştur.
- Ki-kare sınaması, Bayesçi yöntemler ve çeşitli ölçüt modelleri gibi birçok istatistiksel çıkarım yöntemi temelde EO yaklaşımına dayanır.

Ençok Olabilirlik Yaklaşımı

- EO yöntemini anlayabilmek için elimizde rastsal olarak belirlenmiş bir örneklem ve dağılım katsayıları bilinen farklı anakütle adayları olduğunu varsayalım.
- Bu örneklemin farklı anakütlelerden gelme olasılığı farklı ve bazı ana kütlelerden gelme olasılığı diğerlerine göre daha yüksektir.
- Elimizdeki örneklem eğer bu anakütlelerden birinden alınmışsa, alınma olasılığı ençok olan anakütleden alınmış olduğunu tahmin etmek akılcı bir yaklaşımdır.

Ençok Olabilirlik Yaklaşımı

Ençok olabilirlik yöntemi kısaca şöyledir:

1. Anakütlenin olasılık dağılımı belirlenir ya da bu yönde bir varsayım yapılır.
2. Eldeki örneklem verilerinin gelmiş olma olasılığının ençok olduğu anakütlenin hangi katsayılara sahip olduğu bulunur.

İkiterimli Dağılım Örneği

Ençok olabilirlik yöntemini daha iyi anlayabilmek için şu basit örneği ele alalım:

- Elimizde, içinde siyah ya da beyaz toplam on top bulunan değişik torbalar olsun.
- Torbadaki siyah top sayısı $i = \{0, 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10\}$ olmak üzere 11 farklı torba olasıdır.
- Bu torbalardan birinden "yerine koyarak" (with replacement) dört top seçtiğimizi ve S-B-S-B sırasıyla 2 siyah top geldiğini varsayalım.
- Bu sonucun hangi torbadan gelmiş olabileceğini ençok olabilirlik yaklaşımı ile tahmin edelim.

İkiterimli Dağılım Örneği

- Elimizdeki soru "ikiterimli" (binomial, Bi) dağılım konusudur.
- İkiterimli dağılıma göre, örnek olarak, 8'i siyah olmak üzere içinde 10 top olan bir torbadan yerine koyarak çekilen 4 toptan 2'sinin (belli bir sıra ile) siyah gelme olasılığı şudur:

$$\mathrm{Bi}(2|4, \frac{8}{10}) = \left(\frac{8}{10}\right)^2 \left(1 - \frac{8}{10}\right)^{4-2} = 0{,}0256$$

- Torbadaki siyah top oranı p olsun. Örneğimizde p için 11 farklı değer söz konusudur:

$$p = \{\tfrac{0}{10}, \tfrac{1}{10}, \ldots, \tfrac{10}{10}\}$$

- Bu 11 farklı torba için, 4 toptan 2'sinin siyah gelmesi durumunun gerçekleşme olasılığı şöyle gösterilebilir:

$$\mathrm{Bi}(2|4, p) = p^2(1-p)^{4-2}$$

İkiterimli Dağılım Örneği

Çizelge: Siyah Top Sayısına Göre Olasılığın Aldığı Değerler

Siyah Top Sayısı	Olasılık				
0	$\mathrm{Bi}(2\|4,\frac{0}{10})$	$=$	$(0)^2(1)^{4-2}$	$=$	0
1	$\mathrm{Bi}(2\|4,\frac{1}{10})$	$=$	$(0{,}1)^2(0{,}9)^{4-2}$	$=$	0,0081
2	$\mathrm{Bi}(2\|4,\frac{2}{10})$	$=$	$(0{,}2)^2(0{,}8)^{4-2}$	$=$	0,0256
3	$\mathrm{Bi}(2\|4,\frac{3}{10})$	$=$	$(0{,}3)^2(0{,}7)^{4-2}$	$=$	0,0441
4	$\mathrm{Bi}(2\|4,\frac{4}{10})$	$=$	$(0{,}4)^2(0{,}6)^{4-2}$	$=$	0,0576
5	$\mathrm{Bi}(2\|4,\frac{5}{10})$	$=$	$(0{,}5)^2(0{,}5)^{4-2}$	$=$	0,0625
6	$\mathrm{Bi}(2\|4,\frac{6}{10})$	$=$	$(0{,}6)^2(0{,}4)^{4-2}$	$=$	0,0576
7	$\mathrm{Bi}(2\|4,\frac{7}{10})$	$=$	$(0{,}7)^2(0{,}3)^{4-2}$	$=$	0,0441
8	$\mathrm{Bi}(2\|4,\frac{8}{10})$	$=$	$(0{,}8)^2(0{,}2)^{4-2}$	$=$	0,0256
9	$\mathrm{Bi}(2\|4,\frac{9}{10})$	$=$	$(0{,}9)^2(0{,}1)^{4-2}$	$=$	0,0081
10	$\mathrm{Bi}(2\|4,\frac{10}{10})$	$=$	$(1)^2(0)^{4-2}$	$=$	0

- Çizelgeye bakarak eldeki örneklemin ençok olasılıkla siyah top sayısı 5 olan torbadan alınmış olduğunu tahmin ederiz.

ULUSAL AÇIK DERS MALZEMELERİ KONSORSİYUMU

İkiterimli Dağılım EO Tahmincisi

Tanımlamış olduğumuz ikiterimli dağılım sorusunu şimdi bir de "çözümlemesel" (analytical) olarak ele alalım:

- Elimizde içinde kaç siyah ve beyaz top olduğu bilinmeyen bir torba olsun.
- Torbadaki siyah top oranına $0 \leq p \leq 1$ diyelim.
- İlk örnekte 4 toptan oluşan bir örneklem alınmıştı. Şimdi ise örneklem büyüklüğü n, çıkan siyah top sayısı da k olsun.
- Farklı n ve k sonuçları veren toplam N sayıda bağımsız çekiliş yapalım.
- Ençok olabilirlik yöntemini kullanarak anakütle katsayısı p'yi tahmin etmek istiyor olalım.

İkiterimli Dağılım EO Tahmincisi

- Eldeki sorunun ikiterimli dağılımı ilgilendirdiğini biliyoruz.
- İstatistikte ikiterimli dağılım, "başarı" olasılığı p olan n bağımsız deneyde başarılı olan k'lerin dağılımını gösteren bir kesikli olasılık dağılımıdır.
- Olasılık yoğunluk işlevi şudur:

$$\mathrm{Bi}(k|n,p) = \binom{n}{k} p^k (1-p)^{n-k} \tag{1}$$

- Yukarıda verilen OYİ sırasız çekilişler içindir. Matematiksel kolaylık açısından sonuçların belirli bir sırayı izlemesi gerektiğini varsayalım.
- Bu durumda kesikli OYİ şu olur:

$$p^k (1-p)^{n-k} \tag{2}$$

İkiterimli Dağılım EO Tahmincisi

- Elimizdeki olasılık yoğunluk işlevi şuydu:
$$\mathrm{Bi}(k|n,p) = p^k(1-p)^{n-k} \tag{3}$$
- Toplam N sayıdaki çekiliş için birleşik yoğunluk işlevi:
$$\mathrm{Bi}(k_i|n_i,p) = \mathrm{Bi}(k_1|n_1,p)\ \mathrm{Bi}(k_2|n_2,p)\ldots\mathrm{Bi}(k_N|n_N,p) \tag{4}$$
- Her bir n_i ve k_i için, (3)'ü (4)'te yerine koyalım:
$$\mathrm{Bi}(k_i|n_i,p) = p^{\sum k_i}(1-p)^{\sum n_i - k_i} \tag{5}$$
- $n_1, n_2 \ldots n_N$ ve $k_1, k_2 \ldots k_N$ değerleri veriliyken anakütle katsayısı p eğer bilinmiyorsa, yukarıda gösterilen işleve "olabilirlik işlevi" (likelihood function) adı verilir:
$$\mathrm{O\dot{I}}(p) = p^{\sum k_i}(1-p)^{\sum n_i - k_i} \tag{6}$$

İkiterimli Dağılım EO Tahmincisi

- Adından da anlaşılacağı gibi EO tahmini, verili n_i ve k_i'leri gözleme olasılığını ençoklamaya dayanır.
- Öyleyse, hedefimiz olabilirlik işlevinin "ençoksal" (maximal) değerini bulmak olmalıdır.
- Bu da doğrudan bir türev hesabıdır.

İkiterimli Dağılım EO Tahmincisi

- Bir işlev kendi logaritması ile “tekdüze” (monotonous) ilişkilidir. Bu nedenle olasılık işlevi yerine “log-olasılık” (log-likelihood) işlevini ençoklamak hesap kolaylığı sağlar:

$$\ln \text{Oİ}(p) = \sum_{i=1}^{N} k_i \ln(p) + \sum_{i=1}^{N} (n_i - k_i) \ln(1-p) \tag{7}$$

- (7) eşitliğinin p'ye göre kısmi türevini alıp sıfıra eşitleyelim:

$$\frac{\partial \ln \text{Oİ}}{\partial p} = \sum_{i=1}^{N} k_i \frac{1}{p} + \sum_{i=1}^{N} (n_i - k_i) \frac{1}{1-p}(-1) = 0 \tag{8}$$

İkiterimli Dağılım EO Tahmincisi

- Sadeleştirmelerden sonra, EO tahmincisi $\tilde{p}$ şöyle bulunur:

$$\tilde{p} = \frac{\sum_{i=1}^{N} k_i}{\sum_{i=1}^{N} n_i} \tag{9}$$

- p üzerindeki ($\sim$) "dalga" (tilde) imi, bunun bir EO tahmincisi olduğunu göstermek için kullanılmıştır.
- Görülüyor ki EO yöntemi anakütledeki siyah top oranı k değerini, N çekiliş sonunda bulunan siyah top sayısının çekilen toplam top sayısına oranı olarak tahmin etmektedir.

Önümüzdeki Dersin Konusu

Önümüzdeki ders

EO Açıklayıcı örnekler